

Н. А. Кун

Старогръцки легенди и митове

**Москва
Книга по Требованию**

УДК 82-34
ББК 82

Н. А. Кун

Старогръцки легенди и митове / Н. А. Кун – М.: Книга по Требованию, 2011. – 322 с.

ISBN 978-5-4241-2053-4

Издание на българском языке

ISBN 978-5-4241-2053-4

© Издание на русском языке, оформление, «
YOYO Media», 2011

© Издание на русском языке, оцифровка, «
Книга по Требованию», 2011

Николай Кун
Старогръцки легенди и митове

УВОД

Книгата „Старогръцки легенди и митове“ от професор Н. А. Кун — един от най-авторитетните историци на старогръцката култура, представява системно преразказване на, гръцките митове (на преданията за фантастични същества: божества — герои и чудовища, които уж били живели в незапомнени времена в Гърция и съседните ѝ страни; легендарните божества олицетворявали в съзнанието на жителите на стара Гърция различни природни сили). Гръцките митове разказват за приключения и подвизи на хора герои, надарени със свръхестествена сила, смелост и ловкост, най-често чеда на различни богове и богини. Тези гръцки легенди били по-късно възприети и от римляните. Всичките вкупом се наричат старогръцка митология.

Възникнали в различни части на европейска Гърция (Атика, Беотия, Арголида, Етолия, Тесалия и т.н.), по островите от Егейския архипелаг (Крит, Родос, Делос) и в гръцките колонии по западното крайбрежие на Мала Азия, отделните местни цикли от митове постепенно се слели в система, в своеобразен религиозен мироглед, който се основавал върху обожествяване на неразбираемите природни явления и преклонение пред паметта на прадедите — племенни вождове герои, които навсякъде били провъзгласявани за „богоравни“.

Старогръцките митове и възникналите въз основа на тях епични поеми (Омировите „Илиада“ и „Одисея“, „Теогония“ на Хезиод, „Аргонавтика“ на Аполоний Родоски и др.), както легендите и преданията на други народи от древния свят до известна степен отразяват естествените и историческите явления на онези природна и обществена среда, в която те са се появили.

Митичните предания за живота и подвизите на вождове герои, за намесата на богове и богини в работите и на отделни хора, и на цели племена са се появявали, както беше изтъкнато по-горе, в различни области на Гърция, всред племенни съюзи на синора между II и I хилядолетие преди новото летоброене. Създавали са ги скитащи певци — аеди, които ходели от селище на селище и спирали в домовете на племенните вождове; пред събрания на племенната аристокрация те декламирали и пеели. акомпанирайки си с китара, съчинени от самите тях (а понякога и заимствувани от други аеди) песни и химни в чест на богове, покровители на даденото племе, или в чест на герои, смятани за прадеди на племенния вожд, в чийто дом аедът пеел.

Наред с песните на аедите у някои племенни съюзи възниквали и други видове химни и песни: трудови селски песни, които се пеели на нивата през време на земеделската работа; бойни химни на войнишките дружини — пеани, които се пеели, преди да започне боя; сватбени песни — хименеи, и накрая погребални, оплаквателни песни — трени.

Постепенно в отделните области на Гърция се създават цели цикли от оказания. Така в Тива, най-големия град на Беотия, пеели песни и оказания за бога на виното и веселието Дионис, за нещастната Ниоба, чиито деца били убити от разгневените богове, за цар Едип, който несъзнателно извършил ужасни престъпления и ги изкупил с жестоки страдания.

В Аргос, разположен на източното крайбрежие на Пелопонес, разказвали за героя Персей, за ужасния край на вожд Агамемнон, победителя на град Троя,

вероломно убит от собствената си жена със съучастници, и за това, как неговият син Орест отмъщава на убийците на баща си.

На остров Крит били разпространени оказания за могъщия бог Зевс, който, преобразен като бик, отвлякъл Европа, дъщерята на финикийския цар, от която бил произлязъл родът на критските владетели.

В Атика и в нейния център Атина били разпространени оказания за сина на морския бог Посейдон, Тезей, който бил обединил разпръснатите дотогава атически племена на йонийците в една общност, построил град Атина и извършил много подвизи.

Накрая навсякъде били широко известни легендите за Херакъл — могъщия син на върховния бог Зевс, за неговите подвизи и трагична съдба; за далечния поход на група герои, построили кораба „Арго“ (плаването на аргонавтите), до слабо познати приказни и страшни области; за общогръцкия поход на племенните вождове и техните дружини срещу малоазийския град Троя и за бедите и приключенията на мнозина от тях, особено на вожда Одисей, при завръщането им в родината.

Въз основа на тези древни песни и предания някои аеди създали големи епични поеми. Най-популярни от тях били поемите на слепия певец Омир „Илиада“ и „Одисея“. Първата съдържа описание на някои епизоди от десетата година на войната между гърци и троянци, втората — приключенията на вожда Одисей в приказните, слабо познати на гърците от онази епоха западни райони на Средиземноморието и неговото щастливо завръщане в родния му остров Итака.

Героите от Омировите поеми — Ахил, Одисей, Хектар, Агамемнон, Менелай, Аякс, Андромаха, Пенелопа, Елена — били извънредно популярни в цяла Гърция.

Стиховете на Омир се предавали от уста на уста в течение на няколко века. Най-сетне в VI в. пр.н.е. те били записани в Атина и се превърнали в писмени литературни произведения. Те били изучавани във всички училища на старата Гърция, по-късно в училищата на източnogръцките елинистични държави, създадени от гръцки завоеватели в Азия, че и накрая в по-голямата част от учебните заведения, съществували в Римската империя.

Изключително голямо значение на Омировите епични поеми отбелязва още живелият през V и IV в. пр.н.е. старогръцки философ идеалист Платон, който пише: „Този поет (Омир — рус. ред.) възпита Елада!“ Обаче въпреки извънредно широката популярност на Омир неговата биография и дори родното му място не се знаят. В старата Гърция седем града си оспорвали правото да се наричат родно място на тоя бележит поет. Липсата на биографични сведения за поета дава основание на някои изследователи на старогръцката история и литература да се усъмнят в историческата реалност на Омировата личност.

В края на XVIII век немският историк и филолог Волф предлага Омировите поеми „Илиада“ и „Одисея“ да се смятат за резултат на безлично народно творчество. Волф, а след него и друг немски учен — филологът Лахман, основавайки се върху някои противоречия в поемите и на обстоятелството, че устно творчество от такива големи размери според тях било невъзможно, смятат „Илиада“ и „Одисея“ за сборник от много старинни песни, съставен от различни аеди.

Срещу подобно обяснение за произхода на „Илиада“ и „Одисея“ се обявява на времето си бележитият немски поет Фридрих Шилер, който доказва, че в

двете поеми има художествено единство, и защитава тезата за личното авторство на Омир.

Така възниква „Омировият въпрос“, който представлява предмет на нееднократни научни спорове в средите на филолози и историци през XIX век.

През XVIII и първата половина на XIX век преобладаващото мнозинство от европейските историци считат съдържанието на старогръцките епични поеми за чисто фантастично. Мнозина историци и археолози отричат дори историческото съществуване на самия град Троя.

Обаче в края на XIX и началото на XX век извънредно интересни открития, направени на мястото на старата Троя, в Микенската крепост и на остров Крит, хвърлиха нова светлина върху историята на възникването на разните старогръцки предания.

Археоложките открития косвено потвърдиха много факти, споменавани в различни легенди. Действително, както се вижда, в най-старата епоха владетелите на Крит са държали в подчинение населението от много крайбрежни острови и от побережието на Атика — нещо, за което се споменава в легендите за Тезей.

Действително град Троя е бивал неведнъж разрушаван от врагове. Това дава основание да се смята, че походът на гръцките вождове с техните дружини срещу троянците е нещо реално, че той е факт: в Омировата поема този поход е само необикновено много украсен с легендарни подробности.

Накрая действително в Микена са живели някога силни, войнствени, богати вождове. Доказателство за това са остатъците от яки крепости, от дворци и намерените ценни предмети в техните големи каменни гробници. Съвременните археолози отнасят старите заселища на остров Крит към средата на II хилядолетие преди новото летоброене. Съществуването на големи за времето си постройки в Микена и в Троя се отнася към XIV–XIII век преди новото летоброене, а според старогръцкото историческо предание походът на гръцките племенни вождове и обсаждането на Троя от техните дружини са ставали, приведено към съвременното, прието в историческата наука летоброене, между 1193 и 1184 г. пр.н.е., т.е. в самото начало на XII в. пр.н.е.

Така че хронологическите пресмятания на археолозите и данните от старогръцкото предание се доближават.

Напълно естествено е, че спомени за големия поход-нападение срещу малоазийското крайбрежие до известна степен са се запазили в паметта на гръцкото население. С течение на времето разказите за реалния ход на събитията са се преплели с предания за вождовете герои, участвували в похода, за чудесни събития и за намесата на боговете във военните действия между гръците и троянците.

Надареният с поетически способности аед, когото ние знаем под името Омир, е създал своите поеми въз основа на тези, легенди и оказания. Обстоятелството, че поетът бил неграмотен, не представлявало спънка за неговото творчество.

По-късно в първоначалния текст на Омировите поеми, предаван устно, били вмъкнати добавки — нещо, което не са могли да не забележат филолозите, които са изследвали текста на „Илиада“.

От другите произведения на старогръцката литература, в които се излагат много митични предания за божества, трябва да посочим поемата „Теогония“,

създадена според старогръцкото предание от беотиеца Хезиод в VIII в. пр.н.е. Освен това по-голямата част от трагедиите на атинските драматурзи от V в. пр.н.е. — Есхил, Софокъл, Еврипид — представляват художествена разработка на стари митични предания за богове и герои.

Митични предания давали в своите творби и мнозина старогръцки лирически поети (Пиндар и др.).

Много старогръцки предания са се запазили до ден днешен и в произведения на гръцки и римски писатели, живели през епохата на Римската империя. Такива са „Енеида“ на Вергилий, „Метаморфози“ („Превращения“) и „Героини“ на Овидий (I в. пр.н.е.), „Описание на Елада“ от Павзаний (II в. от н. е.) и някои други.

При това покрай изброените по-горе големи произведения на антични писатели, където са се запазили и до днес цели митични разкази, почти във всички произведения от антични автори се споменават отделни божества и едни или други митични герои.

Образи на митични богове и герои са възпроизведени и в многобройни творби на античното, особено на старогръцкото изобразително изкуство.

В много случаи старогръцки художници, особено скулптори, са се стремили да възпроизвеждат в творбите си цели митични епизоди. Към този именно тип антични скулптури спадат: знаменитата скулптурна група „Лаокоон“, създадена в I в. пр.н.е. от родоските ваятели Агесандър, Полидор и Атинодор, огромната груповая скулптура, изпълнена от родоските скулптори Аполоний и Тавриск, която изобразява наказването на злата царица Дирка от героите Зет и Амфион, и друга една скулптура — „Менелай, бранещ трупа на падналия в боя Патрокл“, от IV в. пр.н.е. Отделни сюжети от митологични разкази са изобразявани и във фреските, които украсявали стените на здания в старите градове. Много такива изображения са намерени при разкопките в древния град Помпен. Накрая безброй отделни епизоди от митологични предания са били изобразявани върху старогръцки вази.

Изобщо може да се каже, че старогръцката митология е била един от най-важните елементи на античната гръко-римска култура.

От епохата на Възраждането насам след многовековна забрава произведенията на античната култура, а заедно с тях и образите от старогръцката митология отново привличат вниманието и будят интереса на господстващите слоеве от феодалното общество и на зараждащата се градска буржоазия. Писатели, художници и музиканти от различни европейски страни отново започват да вземат за сюжети на свои произведения епизоди от гръцката митология. Видни италиански художници от епохата на Възраждането в някои свои произведения изобразяват митични божества и разработват митологични сюжети — Леонардо да Винчи (бюст на богиня Флора), Сандро Ботичели („Раждането на Венера“, „Пролет“), Тициан („Венера пред огледалото“ и др.), Джордано („Парис отсъжда“). От образите на древногръцката митология е взел сюжета за своята прекрасна статуя на Персей и известният италиански скулптор Бенвенуто Челини.

Върху сюжет, зает от гръцката митология, е написана една от драмите на У. Шекспир — „Троил и Кресид“, както и поемата му „Венера и Адонис“. Отделни имена на митологични герои се срещат и в много други произведения на У. Шекспир.

През XVII и XVIII век заимствването на сюжети от старогръцката митология добива особено широко разпространение в европейското изкуство. Върху сюжети, заети от старогръцката митология, са рисуvalи картини много видни холандски, фламандски и френски художници: П. П. Рубенс („Персей и Андромеда“, „Венера и Адонис“ и др.) Ван Дайк („Марс“ и „Венера“), Рембранд („Даная“, „Глава на Атина Палада“), Пусен („Ехо и Нарцис“, „Нимфа и сатир“, „Пейзаж с Полифем“, „Пейзаж с Херкулес“ и др.), Буше („Аполон и Дафна“) и много други.

Върху заимствувани от гръцката митология сюжети са писали произведения видните френски писатели от втората половина на XVII век Корней и Расин.

Образи от старогръцката митология са отразили в много свои произведения Гьоте и Шилер. Върху митологични сюжети били написани и много от оперните произведения през XVII и XVIII век. Такива са първите в Европа опери „Дафна“ и „Евридика“ на италиански композитори от края на XVI и началото на XVII век, „Орфей“ — на Монтеверди, „Кастор и Полукс“ на френския композитор Рамо, „Ифигения в Авлида“ и „Орфей“ на Глук, „Идоменей“ на знаменития Моцарт и много други.

Руски писатели, драматурзи, художници и музиканти от XVIII и първата половина на XIX век, търсейки сюжети за свои произведения, също тъй са посягали често към образи и епизоди от старогръцката митология.

Така една от ранните опери, поставени в Русия (1755 г.), била „Цефал и Прокрис“ („Кефал и Прокрида“), написана върху един от митичните епизоди. Текстът е написал Сумароков, музиката — придворният композитор Арая. По-късно същият този Сумароков взел за фабула други митични епизоди и написва текст за опера „Алцеста“ („Алкеста“) и комедията „Нарцис“.

В края на XVIII век варовият руски композитор Фомин създава мелодрамата „Орфей“, и тоя сюжет е заимствуван от старогръцката митология.

Митологични герои много пъти се споменават като действащи лица в басни на И.А. Крилов, в стихотворения на Г.Р. Державин, В.А. Жуковски, А. С. Пушкин и М.Ю. Лермонтов.

Руският скулптор от началото на XIX век Ф. Толстой е създал прекрасен бюст на гръцкия бог на съня Морфей; тоя бюст се пази в Третьковската галерия. Видният руски художник К. П. Брюлов е нарисувал няколко картини със сюжети от античната митология („Среща на Аполон и Диана“, „Сатурн и Нептун на Олимп“). Образи, заети от старогръцката митология, са намерили приложение и в скулптурните групи, които красят много от великолепните сгради, построени в Москва и в Петербург през първата половина на XIX век. Над величествения колонен портик на Большой театър има бронзова скулптурна група, която изобразява старогръцкия бог на изкуството и светлината Аполон в колесница със запрегнати четворка препускащи коне. С подобна скулптурна група е украсена и горната част на портика на театър „А. С. Пушкин“ в Петербург.

В съвременната астрономия имената на всички планети от Слънчевата система, на много от неподвижните звезди и на цели съзвездия са взети от античната, главно старогръцката митология. В Европа през XIX и XX век често военни кораби са били назовавани с имената на митологични богове и герои. Например английският военен кораб, с който Наполеон I бил откаран на остров Се. Елена, носел името „Белерофонт“, фрегатата, с която пътешествувал А. И. Гончаров — „Палада“, а подобни имена имали и руските крайцери от времето на Първата

световна война: „Палада“, „Диана“ и накрая легендарната „Аврора“. Подобни имена носели и английските линейни кораби по същото време:

„Аякс“, „Агамемнон“ и т.н. Самите ние често употребяваме имена, названия, фигуративни изрази, заети от гръцката митология. Често говорим за „титанична борба“, „гигантски размер“, подчертавайки големината на предмет или на дело, за пигмеи, подразбирайки под тази дума незначителни, дребни хорица. Ние употребяваме изразите: „рог на изобилието“, „ябълка на раздора“, „панически страх“, „лебедова песен“, „олимпийско спокойствие“. „ахилесова пета“ (най-слабото и уязвимо място), „танталови мъки“, „сизифов труд“. Мнозина, употребяващи тези метафори, не са в състояние да обяснят точно техния първоначален смисъл, понеже ле са запознати с образите от старогръцката митология.

Така че запознаването със старогръцката митология, макар и по преразказване на съдържанието ѝ от съвременни историци, твърде много разширява кръгозора ни. Безусловно необходимо е да познават митологията преподавателите по история, по език и литература, по дисциплините от изкуствознанието (история и теория на живописата, история на музиката), както и студентите от съответните специалности, и учениците от горните класове на средните училища.

Това запознаване със съдържанието на старогръцките митове не само разширява кръгозора на специалистите — историци, филолози, изкуствоведи, но и дава същевременно художествена, естетична наслада на читателя.

А. БОКШЧАНИН

ПЪРВА ЧАСТ

БОГОВЕ И ГЕРОИ

БОГОВЕ

ПРОИЗХОД НА СВЕТА И БОГОВЕТЕ

В началото съществувал само вечният, безграничен и тъмен Хаос. В него се криел изворот на живота на света. Всичко възникнало от безграничния Хаос — целият свят и безсмъртните богове. От Хаоса произлязла и богинята Земя — Гея. Широко се разстлала тя, силна, давала живот на всичко, което живее и расте върху нея. А далеч под земята, тъй далеч, както е далеч от нас необятното светло небе, на неизмерима дълбочина се родил мрачният Тартар — ужасна бездна, запълнена с вечна тъма. От Хаоса, извор на живота, се родила и могъщата сила, всичко оживотворяващата Любов — Ерос. Започва да се създава светът. Безграничният Хаос родил вечния Мрак — Ереб, и тъмната Нощ — Нюкта. А от Нощта и Мрака произлезли вечната Светлина — Етер, и радостният, светъл Ден — Хемера. Светлината се разляла по света и започнали да се редуват нощта и денят.

Могъщата, благодатна Земя родила безкрайното синьо Небе — Уран, и Небето се изпънало над Земята. Гордо се издигнали към него високите Планини, родени от Земята, и широко се разляло вечно шумящото Море. От майката Земя са родени Небето, Планините и Морето, баща те нямат.

Уран — Небето — се възцарил в света. Той се оженил за благодатната Земя — Гея. Уран и Гея имали шестима снове и шест дъщери — могъщите, страшни титани. Един от синовете им, титанът Океан, който обгръщал като безбрежна река цялата земя, и богиня Тетида дали живот на всички реки, които носят своите вълни към морето, и на морските богини — океанидите. А титанът Хиперион и богинята Тея дали на света деца: Слънце — Хелиос, Месечина — Селена, и румената Зора — розовопръстата Еос (Аврора). От Астрей и Еос произлезли всичките звезди, които светят нощем на тъмното небе, и всичките ветрове: буйният северен вятър Борей, източният Евър, влажният южен Нот и приятният западен вятър Зефир, който докарва дъждоносни облаци.

Освен титаните могъщата Земя родила трима великани — циклопи, с по едно око на челото, и трима грамадни като планини петдесетглави великани — хекатонхейри (сторъки), наречени така, защото всеки от тях имал по сто ръце. На тяхната страшна сила нищо не може да устои, тя е стихийна и безгранична.

Уран намразил децата си — великаните, затворил ги в дълбок мрак в недрата на богинята Земя и не им позволявал да излизат на светлина. Страдала от това майка им — Земята. Тежало ѝ това ужасно бреме, затворено в недрата ѝ. Повикала тя децата си, титаните, и започнала да ги увещава да се опълчат срещу бащата Уран; но те се страхували да вдигнат ръка на баща си. Само най-младият от тях — коварният Кронос — чрез хитрина свалил баща си и заграбил властта му. Богинята Нощ родила за наказание на Кронос цял сонм ужасни божества: Танатос — смърт, Ерида — раздор, Апата — измама, Кери — унищожение, Хипнос — сън с рой мрачни, тежки сънища, безмилостната Немезида — отмъщение за престъпления, и много други. Тези богове внесли ужас, раздори, измама, борба

и нещастие по света, където се възцарил на башиния си престол. Кронос.

ЗЕВС

РАЖДАНЕТО НА ЗЕВС

Кронос не бил сигурен, че властта ще остане завинаги в негови ръце. Той се страхувал, че и срещу него някой ден ще се вдигнат децата му и ще го обрекат на същата участ, на каквата той обрекъл баща си Уран. Страхувал се от децата си. И заповядал на жена си Рея да му донася децата, които се раждат, и безмилостно ги поглъщал. Рея изпадала в ужас, като виждала съдбата на децата си. Вече пет бил погълнал Кронос: Хестия, Деметра, Хера, Хадес (Аид) и Посейдон.

Рея не искала да загуби и последното си дете. По съвета на родителите си Уран — Небето, и Гея — Земята, тя се оттеглила на остров Крит и там, в дълбока пещера, ѝ се родил най-малкият син Зевс. В тая пещера Рея скрила сина си от жестокия баща, а нему дала да погълне вместо сина си един продълговат камък, повит в пелени. Кронос не подозирал, че е така измамен от жена си.

А в това време Зевс растял на остров Крит. Нимфите Адрастея и Идея треперели над малкия Зевс, те го отгледали с мляко от божествената коза Амалтея. Пчели носели мед на малкия бог от склоновете на високата планина Дикта. А пред входа за пещерата млади курети удряли щитовете с мечовете си всеки път, когато малкият Зевс заплаквал, за да не чуе плача му Кронос и да не постигне и Зевса участта на братята и сестрите му.

ЗЕВС СВАЛЯ КРОНОС. БОРБАТА НА БОГОВЕТЕ ОЛИМПИЙЦИ С ТИТАНИТЕ

Порасъл и възмъжал прекрасен и могъщ бог Зевс. Той се опълчил срещу баща си и го принудил да върне отново на бял свят децата, които бил погълнал. Едно след друго повърнал Кронос децата си — богове, прекрасни и светли. Те поделили борба с Кронос и с титаните за владеење на света.

Ужасна и упорита била тази борба. Децата на Кронос се укрепили на високия Олимп. На тяхна страна застанали и някои от титаните, а първи — титанът Океан и дъщеря му Стикс с децата си Усърдие, Мощ и Победа. Борбата била опасна за боговете олимпийци. Могъщи и страшни били техните противници — титаните. Но на помощ на Зевс дошли циклопите. Те му изковали гръмове и светкавици, които Зевс хвърлял по титаните. Борбата продължавала вече десет години, а победата не клоняла нито на едната, нито на другата страна. Накрая Зевс решил да освободи от недрата на земята сторъките великани — хекатонхейрите; повикал ги на помощ. Страшни, грамадни като планини, излезли те от земните недра и се хвърлили в боя. Те къртели от планините цели скали и ги хвърляли върху титаните. Със стотици скали летели срещу титаните, когато те се приближили до Олимп. Застенала земята, грохот изпълнил въздуха, всичко наоколо се тресяло. Даже Тартар потръпвал от тази борба. Зевс хвърлял една подир друга огнени светкавици и оглушително боботещи гръмове. Огън обхващал цялата земя, моретата закипели, гъст смрадлив пушек забулил всичко.

Накрая могъщите титани отстъпили. Тяхната сила била сломена, те били победени. Олимпийците ги оковали и ги хвърлили вдън мрачния Тартар, във